

ks. Tadeusz Krahel

WYDZIAŁ TEOLOGICZNY UNIWERSYTETU STEFANA BATOREGO W WILNIE 1919 WILNO – BIAŁYSTOK 1948¹

Okazją do podjęcia tego tematu na wykład inauguracyjny jest przypadające w tym roku 100-lecie wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego, a także powiązania Seminarium Duchownego w Wilnie, a po wojnie w Białymstoku, z jego Wydziałem Teologicznym. Razem z Seminarium przeniesionym z Wilna działał w naszym mieście przez trzy lata do 1948 roku.

Uniwersytet Wileński powstał w 1579 roku dzięki staraniom biskupa wileńskiego Waleriana Protasewicza i zaangażowaniu króla Stefana Batorego. Lata jego największej świetności to okres początkowy do połowy XVII wieku i druga faza świetności – to początek XIX stulecia. Słynne jest powiedzenie Stanisława Staszica o Uniwersytecie Wileńskim z tego porozbiorowego okresu: „Gdyby światło nie zapaliło się w Wilnie, zgasłoby w Polsce całe!”². Niestety, został zamknięty przez władze carskie w 1832 roku. Po zajęciu Wilna przez wojska niemieckie w 1915 roku powstała inicjatywa jego wskrzeszenia, ale okupant niemiecki zdecydowanie ją odrzucił. Dopiero rozkład Rosji po rewolucji bolszewickiej w 1917 roku spowodował, że profesorowie Akademii Duchownej w Petersburgu, wywodzący się z ziem dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, zorganizowali komitet do organizacji Uniwersytetu Wileńskiego z myślą o wskrzeszeniu tej uczelni. Do spraw Wydziału Teologicznego został powołany w tym komitecie ks. Bronisław Żongołłowicz, który napisał, że

promienie wydziału miały ogarniać nadbałtyckie kraje, Żmudź, wschodnie i południowe dzielnice dawnego W. Ks. Litewskiego. Oprócz katedr teologicznych z wykładowym językiem łacińskim, zamierzano utworzyć osobne katedry filozofii, historii kościelnej i wymowy z językiem wykładowym polskim i litewskim³.

¹ Jest to wykład wygłoszony 28 IX 2019 r. na inauguracji roku akademickiego 2019/2020 w Archidiecezjalnym Wyższym Seminarium Duchownym w Białymstoku.

² B. Podoski, *Zarys dziejów Uniwersytetu Wileńskiego*, w: *Pamiętnik wileński*, Londyn 1972, s. 96.

³ B. Żongołłowicz, *Wydział Teologiczny U.S.B. w okresie 1919-1929 r.*, w: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919-29* (dalej: *Księga pamiątkowa*, t. 2) Wilno 1929, s. 203.

W Wilnie natomiast powstał obywatelski Komitet Polski, który 28 grudnia 1918 roku ogłosił konieczność ponownego powołania do życia Uniwersytetu Wileńskiego, a w styczniu 1919 roku utworzono tymczasowy Senat Akademicki Uniwersytetu Wileńskiego z prof. Józefem Ziemackim jako tymczasowym rektorem. Powołano też Komisję Organizacyjno-Rewindykacyjną Wszechnicy Wileńskiej. Dzięki tym staraniom uzyskano gmachy dla przyszłej uczelni⁴.

W działania na rzecz wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego w początkach 1919 roku włączyło się Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i jego aktywność w tym względzie była decydująca. Ministerstwo powołało do organizacji uczelni pierwszego rektora prof. Michała Siedleckiego z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz kandydatów na dziekanów wydziałów. Prorektorstwo zaproponowano prof. Ziemackiemu, bardzo zasłużonemu w sprawie wskrzeszenia wileńskiej Almae Mater⁵. Poszukiwano też profesorów.

Mimo prowadzonej wojny z Rosją bolszewicką i gdy niewiadoma była przynależność państwowa Wilna, zdobytego przez wojska polskie w kwietniu 1919 roku, został wskrzeszony Uniwersytet Wileński. Naczelnym wódcą i naczelnikiem Państwa Polskiego Józef Piłsudski dekretem z 28 sierpnia 1919 roku powołał do życia Uniwersytet w Wilnie nadając mu imię króla Stefana Batorego (Uniwersytet Stefana Batorego). Wskrzeszona uczelnia miała mieć sześć Wydziałów: Humanistyczny, Teologiczny, Prawa i Nauk Społecznych, Matematyczno-Przyrodniczy, Lekarski i Sztuk Pięknych. Uroczysta inauguracja odbyła się 11 października 1919 roku⁶.

W trakcie prac przygotowawczych do otwarcia uniwersytetu rektor Siedlecki zaproponował na dziekana Wydziału Teologicznego ks. prof. Kazimierza Zimmermanna, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nie zgodził się jednak na jego kandydaturę biskup wileński Jerzy Matulewicz, który polecił ks. Bronisława Żongołłowicza na stanowisko dziekana i organizatora Wydziału⁷. Wcześniej w liście do wizytatora apostolskiego Achille Ratti z 13 czerwca 1919 roku ordynariusz wileński pisał, iż „dla prowadzenia spraw fakultetu teologicznego w Wilnie nazaczyłem specjalną komisję, na czele której stoi przew. kan. Jan Uszyło, rektor Seminarium”⁸.

⁴ A. Wrzosek, *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w r. 1919*, w: *Księga pamiątkowa*, t. 2, s. 17-18.

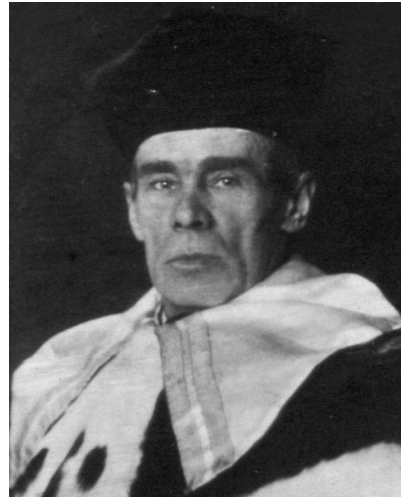
⁵ M. Siedlecki, *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, w: *Księga pamiątkowa*, t. 2, Wilno 1929, s. 60 ns.

⁶ A. Wrzosek, *Wskrzeszenie*, s. 26.

⁷ M. Siedlecki, *Wspomnienia*, s. 63-64.

⁸ B. Żongołłowicz, *Wydział Teologiczny*, s. 205-206.

Biskup początkowo miał wizję Wydziału o dwóch sekcjach, teologicznej i kanonistycznej, aby księża mogli uzyskiwać wyższe wykształcenie teologiczne. Natomiast ks. Żongołłowicz widział możliwość studiowania na uczelni alumnów Seminarium Duchownego. Mający świadectwa dojrzałości studiowałiby jako studenci, natomiast niemający matury – jako wolni słuchacze. Seminarium pozostawałoby pod wyłączną władzą biskupa ordynariusza. Biskup Matulewicz chciał także pozwolenia i zgody Stolicy Apostolskiej na Wydział Teologiczny. Gdy nuncjusz apostolski A. Ratti powiadomił o zgodzie Ojca Świętego ks. prof. Żongołłowicz 21 listopada 1919 roku zainaugurował pierwszy semestr Wydziału Teologicznego publicznym wykładem na temat „Fakultetu teologicznego w oddziale nauk moralnych i politycznych w roku 1832”⁹.

Ks. Bronisław Żongołłowicz

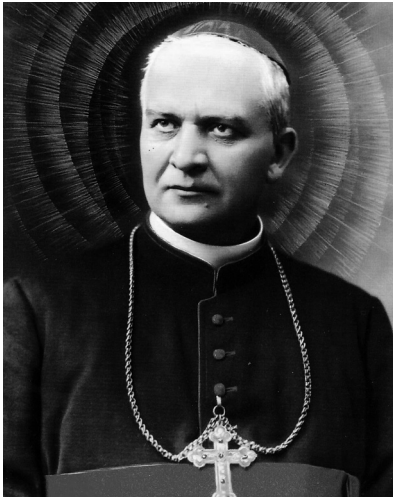
W chwili rozpoczęcia działalności Wydział miał zaledwie trzech profesorów i zapisanych 6 studentów (w tym jeden ksiądz) i 6 księży wolnych słuchaczy. Wydział był w stadium organizacji. Nic więc dziwnego, że w jednym źródle znalazłem zapis, że *Facultas coepit existere de facto ab Anno 1921/22*¹⁰.

Trwały więc starania o pozyskanie profesorów z innych uczelni, a także prace nad uzgodnieniem studiów wydziałowych z seminaryjnymi. Ponieważ Biskup i ks. prof. Żongołłowicz początkowo mieli różne wizje Wydziału długo trwały uzgodnienia. Najpierw bp Matulewicz zgodził się, by część kleryków korzystała z wykładów profesorów wydziałowych i pozytywne w tym względzie doświadczenia skłoniły go w 1925 roku do unormowania prawnych wzajemnych relacji Seminarium i Wydziału Teologicznego. Razem z dziekanem ks. prof. Ignacym Świrskim opracowano projekt, który został złożony Ojcu Świętemu przez nuncjusza apostolskiego Lorenzo Lauri. Nuncjusz na podstawie nadzwyczajnego pełnomocnictwa Stolicy Apostolskiej reskryptem z 28 września 1925 roku unormował wzajemne relacje seminarium i wydziału¹¹. Było to już po rezygnacji bp. Matulewicza ze stolicy wileńskiej. Rozwiązano ważny problem dla wydziału i Seminarium, ale można powiedzieć

⁹ Ibidem, s. 216.

¹⁰ Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk. Dział Rękopisów (dalej: BLAN), F 318 – 20 763 – Akta Kurii Metropolitalnej Wileńskiej. Wydział Teologiczny 1925-1939, s. 70v.

¹¹ B. Żongołłowicz, *Wydział Teologiczny*, s. 222-224.

Bp Jerzy Matulewicz

– dla całej Archidiecezji. Wydział dzięki alumnom miał studentów, natomiast Kościół lokalny dzięki temu miał lepiej przygotowanych intelektualnie kapłanów.

Niektórzy nazywali to połączeniem Seminarium Duchownego z Wydziałem Teologicznym. Wydaje mi się, że to określenie nie jest słuszne, gdyż obie uczelnie po uzgodnieniu wzajemnych relacji i powiązań nadal stanowiły odrębne instytucje. Alumni od 1925 roku byli wpisywani w poczet studentów Wydziału i uzyskiwali stopnie magisterskie lub absolutoria. Wydział podlegał władzom Uniwersytetu, natomiast Seminarium podlegało ordynariuszowi Archidiecezji, w którego imieniu kierował nim ksiądz rektor,

a w interesującym nas okresie był nim ks. Jan Uszyłło, który wspierał prace nad uzgodnieniem wzajemnych powiązań Seminarium i Wydziału. Tego długoletniego rektora dosadnie określił ks. Walerian Meysztowicz: „gruby, łysy, a mądry”.

Wydział rozpoczynał swoją działalność mając tylko ks. prof. Żongołłowicza, ks. prof. Zimmermanna oraz zastępcę profesora ks. dr. Bolesława Wilanowskiego. Starano się więc pozyskać kolejnych wykładowców. Przeszkodziła w tym ewakuacja Uniwersytetu w 1920 roku z powodu najazdu bolszewickiego. Zaproponowano pracę w Wilnie ks. prof. Czesławowi Falkowskiemu z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i ks. prof. Ignacemu Świrskiemu, który w tym czasie był kapłanem w wojsku. Obaj wcześniej byli profesorami Akademii Duchownej w Petersburgu, chętnie się zgodzili i w 1921 roku rozpoczęli wykłady w wileńskiej uczelni. Na miejsce ks. prof. Zimmermanna, który wrócił do Krakowa, sprowadzono z Warszawy ks. prof. Aleksandra Wóycickiego.

W 1923 roku pozyskano ks. dr. Pawła Nowickiego z diecezji pelplińskiej. Zatrudniono też miejscowych duchownych: ks. Antoniego Cichońskiego jako zastępcę profesora *Pisma Świętego*, ks. dr. Antoniego Skorko, a po nim ks. Adama Sawickiego i wreszcie ks. dr. Leona Puciatę jako zastępców profesora dogmatyki. W 1928 roku wykłady z teologii pastoralnej objął ks. dr. Michał Sopoćko¹². W roku akademickim 1938/39 na Wydziale wykładało trzech profesorów zwyczajnych, pięciu nadzwyczajnych, dwóch docentów, trzech

¹² B. Żongołłowicz, *Wydział Teologiczny*, s. 230-232.

zastępców profesorów, trzech wykładowców. Było też czterech asystentów wydziałowych¹³.

Trzeba zaznaczyć, że kandydatów na wykładowcę na Wydziale Teologicznym zgłaszano do Kongregacji do spraw Seminariorów i Studiów Uniwersyteckich, która przez nuncjusza powiadamiała abp. Jałbrzykowskiego o udzieleniu *nihil obstat*¹⁴.

Wykłady dla alumnów profesorowie uniwersyteccy prowadzili w salach seminaryjnych. Oprócz tego profesorowie seminaryjni wykładali następujące przedmioty: liturgia, teologia wschodnia, język łaciński, język litewski, język rosyjski i śpiew kościelny.

Nie wszyscy alumni na pierwszym roku studiów seminaryjnych zapisywali się na Wydział Teologiczny. Wiązało się to bowiem z „opłatami akademickimi”, które w 1932 roku wprowadziło Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Na te opłaty nie było stać wielu kleryków. Wywodzili się w olbrzymiej większości z biednych wiejskich rodzin. Przykładowo

Uniwersytet Wileński

¹³ Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku (dalej AAB), I. Świrski, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego 1929-1939*, mps, s. 18. Etatowym starszym asystentem był ks. dr Józef Zdanowicz, natomiast „płatnymi z ryczałtu” byli: ks. mgr Witold Pietkun, ks. dr Walenty Urmanowicz i ks. Józef Zawadzki.

¹⁴ BLAN, F 318 – 20 763, s. 4 i 6.

w roku akademickim 1933/1934 spośród 46 alumnów pierwszego roku tylko 11 figuruje w „Albumie studentów USB” Wydziału Teologicznego¹⁵.

Rada Wydziału Teologicznego starała się zaradzić problemom alumnów Seminarium, aby mogli być studentami fakultetu. Przykładowo, za pozwoleniem Ministerstwa przyznawane Wydziałowi Teologicznemu pięć stypendiów dzielono na cztery części i to wystarczało na opłaty akademickie dla 20 kleryków. Ponadto profesorowie i wykładowcy sami opodatkowali się, aby stworzyć fundusz pożyczkowy na opłaty akademickie. Starano się też pozyskać fundusze z innych źródeł. Najwięcej studentów Wydział Teologiczny liczył w roku 1930/1931 – aż 183, w tym 19 wolnych słuchaczy, natomiast Seminarium Duchowne najwięcej alumnów – 154 – miało w roku akademickim 1933/1934¹⁶.

Klerycy na Wydziale uczestniczyli w seminariach naukowych i pisali prace magisterskie. Korzystali z bogatej biblioteki seminaryjnej, posiadającej nawet inkunabuły i wiele starodruków oraz biblioteki Wydziału Teologicznego, której zbiór liczył 15 000 woluminów. Wielkim plusem tego księgozbioru było to, że nie był on podzielony na poszczególne katedry, jak to miało miejsce na innych Wydziałach¹⁷. W latach 1927-1940 na Wydziale Teologicznym powstało 116 prac magisterskich. Najwięcej magisterek napisano na seminarium z historii Kościoła u ks. prof. Cz. Falkowskiego (45)¹⁸.

Trzeba też zaznaczyć, że dwaj profesorowie Wydziału Teologicznego – ks. Czesław Falkowski i ks. Aleksander Wóycicki pełnili funkcję rektora Uniwersytetu Stefana Batorego.

Profesorowie tego Wydziału na własny koszt wydawali najpierw „Kwartalnik Teologiczny Wileński”, a potem „Studia Teologiczne”.

Wybuch II wojny światowej nie przerwał pracy Seminarium Duchownego, a także i Uniwersytetu Wileńskiego¹⁹. Wilno znalazło się najpierw pod władzą sowiecką. W dniu 28 października 1939 roku wojska bolszewickie opuściły Wilno i tego dnia do miasta wkroczyły wojska litewskie. Stalin bowiem oddał Wilno i część Wileńszczyzny Litwie. Trzeba jednak zaznaczyć, że nie stało się to z inicjatywy władz litewskich, lecz z woli Stalina.

¹⁵ Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, Dział Rękopisów, F 97 – BU 1, Album studentów USB, Wydział Teologiczny, s. 145-162.

¹⁶ AAB, I. Świrski, *Wydział Teologiczny*, s. 11-13.

¹⁷ Ibidem, s. 10.

¹⁸ AAB, Wykaz prac magisterskich na Wydziale Teologicznym USB w Wilnie (mps).

¹⁹ Na temat sytuacji Wydziału Teologicznego USB i Seminarium Duchownego w Wilnie zob. T. Krahel, *Archidiecezja wileńska w latach II wojny światowej. Studia i szkice*, Białystok 2014; Idem, *Przez więzienia i obozy do kapłaństwa. Wojenne losy alumnów Seminarium Duchownego w Wilnie*, Białystok 2015 oraz S. Czyżewski, *Wspomnienia o księdzu doktorze Romualdzie Jalbrzykowskim arcybiskupie metropolicie wileńskim, spisane w 1959 roku*, Wrocław 2015.

Abp Romuald Jałbrzykowski

W roku akademickim 1939/1940 zajęcia w Seminarium odbywały się w zasadzie normalnie, natomiast Uniwersytet Stefana Batorego działał tylko jeden trymestr. Decyzją rządu litewskiego 15 grudnia 1939 roku uczelnię zamknięto. Profesorowie oraz studenci USB i społeczność polska uznali zamknięcie uczelni za akt przemocy i bezprawia. Senat Uniwersytetu wystosował protest do profesorów uniwersytetów całego świata²⁰. Uniwersytet przeszedł do działalności potajemnej. Wydział Teologiczny prowadził tajną działalność w ramach Seminarium Duchownego. W roku akademickim 1939/1940 wydano co najmniej 20 dyplomów magisterskich. Odbyła się też jedna obrona pracy doktorskiej, ks. Witolda Pietkuna.

W czerwcu 1940 roku Wilno z całą Litwą zostało zajęte przez sowietów, którzy już w jesieni tego roku chcieli zamknąć Seminarium wileńskie. Przetrwało jednak do końca roku akademickiego i w czerwcu 1941 roku rozpoczęła się okupacja niemiecka. W dniu 3 marca 1942 roku budynek seminaryjny został otoczony przez niemieckie gestapo i tajną policję litewską. Aresztowano profesorów i alumnów i wtrącono do więzienia na Łukiszkach²¹. Profesorowie byli najpierw internowani w Wiłkowyszkach na Litwie, a potem przewieziono ich do obozu pracy w Szałtupiu, gdzie byli zmuszeni do ciężkiej pracy fizycznej pod nadzorem gestapo i litewskich dozorców²². Alumnów z więzienia na Łukiszkach wywieziono na roboty do Niemiec²³. Martyrologię profesorów i kleryków tylko sygnalizuję, gdyż wymagałoby to szerszego omówienia²⁴.

W marcu 1942 roku aresztowano i wywieziono do Mariampola abp. Romualda Jałbrzykowskiego i kanclerza Kurii, ks. Adama Sawickiego. Rządy

²⁰ *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939 roku, Dokumenty i materiały*. Zebrał i wstępem opatrzył P. Łossowski, Warszawa 1991.

²¹ Więzienia uniknęli: ks. prof. I. Świrski, ks. doc. M. Sopoćko i ks. lic. W. Rusznicki. Ukrywali się do końca okupacji niemieckiej poza Wilnem.

²² Niektórych profesorów zwolniono z obozu ze względów zdrowotnych.

²³ Siedmiu alumnów zachorowało w więzieniu na tyfus plamisty i ich nie wywieziono na roboty do Niemiec. Jeden z nich, Augustyn Piórko zmarł w szpitalu. Część kleryków uciekła z transportu i do Niemiec dojechało 35 alumnów.

²⁴ Zob. T. Krahel, *Martyrologia duchowieństwa archidiecezji wileńskiej 1939-1945*, Białystok 2017.

Ks. Jan Uszyłło

1905 roku. Dziekanem potajemnego Wydziału Teologicznego był ks. Michał Klepacz.

Bardzo dużo kandydatów zgłosiło się na pierwszy rok. Wielu z nich przybyło „prosto z lasu”, czyli z Armii Krajowej. W murach seminaryjnych ratowali swoje życie. Ksiądz Czesław Łogutko, akowiec, wspominał, że sutannę dostał od ks. Michała Sopoćki. Aresztowania i uwięzienia były codziennością, a wileńskie więzienia były przepełnione. Według danych na dzień 1 stycznia 1945 roku Seminarium liczyło 73 alumnów, w tym 63 diecezjalnych i 10 zakonnych. 20 lutego 1945 roku przedstawiciele władzy sowieckiej wkroczyli do Seminarium i ogłosili, że działa ono nielegalnie. Ogłosili, że klerycy narodowości litewskiej mają udać się do Kowna, a Polacy – wyjechać do Polski.

Arcybiskup Jałbrzykowski w tym czasie od 25 stycznia 1945 roku był w więzieniu wileńskim, w podziemiach Sądu Okręgowego przy ul. Ofiarnej. Gdy po ciężkich nocnych przesłuchaniach został po miesiącu zwolniony 24 lutego, Seminarium zastał już zamknięte. Po naradzie z profesorami zarządził przeniesienie Uczelni do Białegostoku, czyli do tej części Archidiecezji Wileńskiej, która pozostała w granicach Polski.

W początkach marca 1945 roku pierwsi alumni wyjechali do Białegostoku. Większość alumnów pierwszego roku pojechała dalej, tylko część zatrzymała się w Białymstoku. Jeden z nich z humorem recytował przed kolegami – „jestem już bardzo spokojny, bo mam powołanie tylko do końca wojny”. Zasadnicza grupa księży profesorów Wydziału i Seminarium przyjechała 30 kwietnia 1945 roku tzw. transportem uniwersyteckim. Pracownicy innych wydziałów USB pojechali dalej, głównie do Torunia, natomiast związani z Wydziałem Teologicznym i Seminarium wysiedli w Białymstoku. Tego samego dnia w budynku przy ul. Słonimskiej 8 odbyła się pierwsza sesja

w diecezji objął wówczas abp Mieczysław Rejns, który we wrześniu 1942 roku otworzył w Wilnie Seminarium litewskie, do którego nie przyjmowano Polaków.

Po przejściu frontu i wypędzeniu Niemców przez Sowietów latem 1944 roku wrócili z obozów na Litwie do Wilna profesorowie Wydziału Teologicznego i Seminarium Duchownego. Z miejsca internowania w Mariampolu wrócił abp Jałbrzykowski. Zaraz też podjęto starania o przywrócenie do życia Seminarium Duchownego i 1 października 1944 roku rozpoczęło ono działalność. Rektorem nadal był ks. Jan Uszyłło, pełniący tę funkcję od

Ks. Ignacy Świrski

W Białymstoku dziekan Wydziału Teologicznego, ks. prof. Klepacz, starał się o uznanie Wydziału przez władze państwowe, w czym wspierali go także wileńscy profesorowie z uniwersytetu toruńskiego. Starania w tym względzie podejmował również abp Jałbrzykowski, który wydalony z Wilna przez władze sowieckie przybył do Białegostoku 15 lipca 1945 roku.

Sytuacja prawna Wydziału była skomplikowana. Działał on bowiem poza miejscem funkcjonowania macierzystego Uniwersytetu, a za taki można było uznawać utworzony głównie na bazie USB Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. Władze państwowe początkowo uznawały fakt działalności pracowników naukowych Wydziału Teologicznego w Białymstoku i od maja 1945 do początku 1947 roku pozwoliły na wypłacanie pensji oraz przydziały deputationów na żywność. Na dłuższą metę nie chciały Wydziału Teologicznego w Białymstoku.

Oprócz trudności ze strony władz państwowych powstały trudności personalne.

profesorska, której przewodniczył mianowany rektorem ks. prof. Ignacy Świrski. Podjęto decyzję o otwarciu Seminarium 8 maja, a uroczystą inaugurację roku akademickiego przewidziano na 24 maja i poproszono dziekana Wydziału Teologicznego ks. prof. Klepacza o wykład inauguracyjny²⁵.

Tak więc po ponad dwóch miesiącach od zamknięcia Seminarium w Wilnie rozpoczęło ono działalność w Białymstoku 8 maja 1945 roku. Zaczynało nowy okres swoich dziejów. Sesje profesorskie nosiły tytuł „Protokół posiedzenia Rady Wydziału i Prof. Seminarium”.

Bp Michał Klepacz

²⁵ O Wydziale Teologicznym USB i Seminarium Duchownym w Białymstoku zob.: S. Hołodok, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego w Białymstoku (1945-1951)*, w: *Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku 1945-1951. Księga jubileuszowa*, Białystok 1995, s. 46-70; T. Krahel, *Dzieje Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku*, ibidem, s. 9-45.

Profesorowie Wydziału Teologicznego i Seminarium Duchownego w Białymstoku w 1945 roku. Siedzą od lewej: ks. W. Suszyński, ks. C. Falkowski, ks. I. Świrski, ks. M. Klepacz, ks. W. Urmanowicz. Stoją: ks. W. Rusznicki, ks. S. Sieluk, ks. P. Nowicki, ks. A. Mościcki, ks. J. Krassowski

Nominacja ks. rektora I. Świrskiego na biskupa podlaskiego otworzyła serię nominacji profesorów Wydziału i Seminarium na biskupów – aż sześciu²⁶. Po odejściu ks. Klepacza na biskupa do Łodzi funkcję dziekana Wydziału pełnił ks. prof. Czesław Falkowski, były rektor Uniwersytetu Wileńskiego. Wydział jeszcze jakiś czas trwał. W roku 1948 został zlikwidowany przez władze państwowe.

W Białymstoku na Wydziale Teologicznym USB do roku 1949 magisteria uzyskało sześciu absolwentów²⁷, odbyła się jedna obrona doktorska (ks. Mariana Kalinowskiego), a nawet dwa kolokwia habilitacyjne (ks. Władysława

²⁶ Ks. I. Świrski mianowany został biskupem podlaskim w 1946 r., ks. M. Klepacz – biskupem łódzkim w 1947, ks. W. Suszyński – sufraganem w Białymstoku, ks. C. Falkowski – biskupem łomżyńskim w 1949, ks. A. Pawłowski – biskupem koadiutorem bp. Karola M. Radońskiego we Włocławku w 1950, ks. A. Mościcki – biskupem sufraganem łomżyńskim w 1952 r.

²⁷ Magisteria uzyskali: ks. Henryk Brzozowski na podstawie pracy *Monografia parafii Dobrzyńniewo* (1946), ks. Edward Kisiel – *Czynnik moralny w genezie wiary według Mariana Zdziechowskiego* (1946), ks. Czesław Kałużyński – *Początkowe dzieje obrazu Matki Boskiej Szamotulskiej* (1947), ks. Adam Bakura – *Parafia i kościół w Starej Rozedrance* (1948), ks. Stanisław Więckiewicz – *Monografia parafii Kundzin* (1948) i ks. Mieczysław Stopczyński – *Szudziałowo – kościół i parafia* (1949).

Suszyńskiego – 22 czerwca 1946 i ks. Walentego Urmanowicza – 30 kwietnia 1946). Habilitacji władze państwowe jednak nie uznały.

Fakt likwidacji uczelni przez władze państwowe nie zatarł chlubnych tradycji wydziałowych ani pamięci o niej wśród profesorów, a także absolwentów. Niecałe 30 lat funkcjonowania Wydziału Teologicznego USB w Wilnie i Białymstoku pozostawiło trwałe ślady w dziejach Archidiecezji Wileńskiej i całej północno-wschodniej Polski.

*Seminarium Duchowne
przy ul. Słonimskiej 8 w Białymstoku*

Bibliografia

Ważniejsze źródła archiwalne:

Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku

Teczka 2: Seminarium duchowne w Wilnie w czasie II wojny św.[iatowej]

Świrski I., *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego 1929-1939*, mps.

Wykaz prac magisterskich na Wydziale Teologicznym USB w Wilnie, mps.

Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk. Dział Rękopisów

F 318 – 20 763 – Akta Kurii Metropolitalnej Wileńskiej. Wydział Teologiczny 1925-1939

F 318 – 33364 – Sprawozdanie z działalności Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie za rok akademicki 1938/39.

Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, Dział Rękopisów

F 97 – BU 1, Album studentów USB, Wydział Teologiczny, s. 145-162.

Ważniejsze źródła drukowane i opracowania:

- Catalogus ecclesiarum et cleri Archidioecesis Vilnensis pro anno Domini 1926*, Vilnae 1926. Toż za lata 1927-1939.
- Czyżewski S., *Wspomnienia o księdzu doktorze Romualdzie Jałbrzykowskim arcybiskupie metropolie wileńskim, spisane w 1959 roku*, Wrocław 2015.
- Hołodok S., *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego w Białymstoku (1945-1951)*, w: *Archidiecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku 1945-1951. Księga jubileuszowa*, Białystok 1995, s. 46-70.
- Krahel T., *Dzieje Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Białymstoku*, ibidem, s. 9-45.
- Krahel T., *Przez więzienia i obozy do kapłaństwa. Wojenne losy alumnów Seminarium Duchownego w Wilnie*, Białystok 2-15.
- Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939 roku, Dokumenty i materiały*. Zebrał i wstępem opatrzył P. Łossowski, Warszawa 1991.
- Mienicki R., *Pierwsze dziesięciolecie Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, w: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919-1929*, Wilno 1929, s. 115-158.
- Podoski B., *Zarys dziejów Uniwersytetu Wileńskiego*, w: *Pamiętnik wileński*, Londyn 1972, s. 177-190.
- Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938-1939. Rok od założenia 280, od wskrzeszenia 20. Na 20-lecie wskrzeszenia Wszechnicy*, Wilno b.r.
- Siedlecki M., *Wspomnienia z pierwszych dwu lat organizacji Uniwersytetu Wileńskiego*, w: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919-29*, Wilno 1929, s. 59-114.
- Spis wykładów i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920/21*, Wilno b.r. Toż za lata akademickie 1921/22 i 1922/1923.
- Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1923/24*, Wilno b.r. Toż za lata 1924/25 do 1938/39.
- Wrzosek A., *Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w r. 1919*, w: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919-1929*, Wilno 1929, s. 1-32.
- Żongołłowicz B., *Wydział Teologiczny U.S.B. w okresie 1919-1929 r.*, w: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919-1929*, Wilno 1929, s. 203-251.